

ПРО МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ СОВІСТІ ЯК КАТЕГОРІЇ ЕСТЕТИКИ

В основі пропонованих тез – дві цілі. Першою є доведення можливості використання поняття совісті як категорії, яка є релевантною естетиці, або ж естетичному сприйняттю. Друга мета випливає із першої, та полягає у формулюванні достатньої підстави для формування наступної гіпотези: не існує *«суто естетичних»* категорій (прикладом таких наразі є категорії *«прекрасне»*, *«піднесене»*, *«потворне»*, *«краса»*), адже неможливо встановити окрему *«ментальну інстанцію»*, яка відповідає за *«суто етичне»*, *«суто естетичне»* чи інше сприйняття.

В межах даних тез, працювати з поняттям совісті пропонується шляхом кристалізації її сенсу через аналіз вжитку цього поняття в культурі, а також звернувшись до етимології. В контексті пошуку дефініцій совісті, спробуємо вийти із суджень, які глибоко вкорінилися в практиці їх вжитку поруч із поняттям совісті. У цьому ми скористаємося статтею Олексія Браславця, який **виділяє** наступні три аспекти: лінгвістичний, правовий та практичний [1].

В межах лінгвістичного аспекту нам доводиться працювати із поняттям *conscientia* – латинським терміном, в основі якого корінь *conscio*, що тлумачиться як *«знати, усвідомлювати щось за собою»* [1]. Відповідно до цього кореня, *conscientia* набуває тлумачень у контексті знання або обізнаності з чимось, свідомості або проінформованості щодо чогось, розуміння чогось. Цікавим, в цьому контексті є також те, що *conscientia* також тлумачиться як совість, або ж свідомість. Лінгвістична можливість зближення терміну совісті із свідомістю, на нашу думку, є першим умовним *«містком»*, який дозволяє вийняти поняття совісті із можливості його розгляду виключно в етичному контексті.

Вагомим також є те, що термін *«conscientia»* вживався і в контексті правових угод чи домовленостей [1]. На нашу думку, юридичний характер також часто притаманний нашим власним відносинам із совістю. Наприклад, ми можемо апелювати до поняття *«моральний закон в мені»*, який, із часів І. Канта, став одним із центральних понять будь-якої деонтичної системи. Подібно до того, як в культурі клеймлять порушників закону (роблячи відповідні помітки в їх документах; видаючи *«жовті книги»* каторжникам; обмежуючи

закон), доволі універсальним є також метафора «брудної» та «чистої» совісті, або ж «голосу всередині нас», значення яких, на нашу думку, не потребує додаткової інтерпретації.

Потребує нашої уваги, натомість, генеза даної неузгодженості у суспільстві, або ж всередині нас. Серед можливих причин неузгодженості ми хочемо запропонувати наступні: конфлікт між різноманітними цінностями (вдіяти на користь собі, або ж іншим); оволодіння емоціями (наприклад, стан афекту), які штовхають суб'єкта до аморального вчинку тоді, коли *ratio* не може вплинути на вчинок; та зміну ціннісних орієнтирів, коли те, що здавалося в минулому цілком раціональним, тепер постає аморальним внаслідок твого переусвідомлення моральних засад.

Такий підхід до поняття совісті, на нашу думку, значною мірою узгоджується із способом, у який поняття совісті розглядає І. Кант. Філософ розглядає її водночас як моральне (по)чуття, та, водночас, як складову фундаментального обов'язку самопізнання та самоаналізу [3]. В цьому сенсі, совість постає таким собі апеляційним судом, який постійно переглядає рішення *окремих, особливих* власних моральних суджень та співвідносить їх із *загальним* – моральним законом всередині нас [2]. Цікавим наслідком такого формулювання є те, що, хоч наші окремі вчинки і можуть бути помилковими чи аморальними, совість помилятися не може. Тобто, неузгодженість може виникнути між належним та неналежним способом висловлення моральних суджень.

Із останнього абзацу можна встановити іще два вагомих відношення. Перше – це зв'язок совісті із «силою (здатністю) судження», яка дефініюється І. Кантом, як можливості мислити особливе, як підпорядковане загальному [2]. Може здатися, що в цьому сенсі поняття совісті цілком входить до дефініції сили судження, проте це не так. На думку філософа, совість не є *силою морального судження* (такою, що застосовує по відношенню до власних вчинків моральні судження), але постає *моральною силою судження*, яка споглядає та перевіряє вправність застосованих моральних суджень [4]. Висловлюючись метафорично – совість, в даному випадку, свідомо споглядає за діяльністю деякого судового засідання, який відбувається всередині людини, та слідує за тим, щоб воно відбулося у всій повноті, не даючи моральному суб'єкту постати «безсовісним».

Другий висновок уможливорює схоплення практичний аспект совісті, як підстави для самовдосконалення на базі самопізнання та рефлексії, вдало вхоплений у прикладі єзуїтського іспиту совісті, як «повсякчасного відновлення своєї ідентичності» [1]. Тобто, совість, в цьому сенсі, постає не деяким репресивним інструментом, який просто змушує суб'єкта підпорядковуватись моральним правилам, а, радше,

діє як постійна свідомість щодо внутрішніх процесів мислення, слідкуючи за повнотою їх втілення.

Практичні імплікації даного розуміння совісті в естетиці, на нашу думку, можуть працювати аналогічним чином: в даному випадку ми можемо вести мову про «совісне» сприйняття естетичного. Таке сприйняття не займається власне оцінкою чогось як «прекрасного», «потворного», «приємного», проте слідкує за належністю формування даного судження (наприклад, дивлячись, чи належними були його підстави – чи було сприйнятим все вповні, чи сприймач не відволікався в процесі, чи охопив він у своїй оцінці всі значущі аспекти). Можливість застосування поняття совісті в даному аспекті підтримується лінгвістичною схожістю понять совісті та свідомості, схожості механізмів діяльності свідомості та совісті (аж до наведення дефініції, згідно якої совість є особливим проявом свідомості, направленої до себе), а також через демонстрацію можливості зв'язку між совістю та силою судження.

Продемонстрований вище приклад також проблематизує питання того, чи формування естетичних, моральних чи етичних суджень формуються єдиною інстанцією. Виходячи із пропонованого прикладу «совісті сприймача», ми бачимо чому дане поняття може бути доцільним, як воно може дійсно впливати на процес формування естетичних суджень, та як використання традиційно «етичного» поняття може бути плідним та розкривати метаестетичний аспект естетичного сприйняття.

Література

1. Браславець О. Conscientia: совість, сумління, свідомість. *Verbum*. 2019. № 35. URL: <https://www.verbum.com.ua/06/2019/conscience/on-linguistic-aspects-of-conscience/> (дата звернення: 01.12.2022).
2. Кант І. Критика сили судження / пер. з нім. В. Терлецький. Темпора, 2022. 906 с.
3. Kant I. *Metaphysik der sitten*. Hamburg : Meiner, 1998.
4. Wood A. Kant on conscience. *web.stanford.edu*. URL: <https://web.stanford.edu/~allenw/webpapers/KantOnConscience.pdf> (date of access: 01.12.2022).